

УДК 331.101.23:339:351.83

В. Міненко

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФОРМУВАННЯ
КОНКУРЕНТОЗДАТНОЇ РОБОЧОЇ СИЛИ
В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПОДІЛУ ПРАЦІ**

Проаналізовано наслідки міжнародного поділу праці для розвитку сфери зайнятості в Україні. Визначено пріоритетні напрямки удосконалення державного регулювання формування конкурентоздатної робочої сили на основі концепції людського капіталу.

Ключові слова: державне регулювання, ринок праці, робоча сила, людський капітал.

Особливістю розвитку світової економіки другої половини ХХ ст. і початку ХХІ ст. є її глобалізація, що проявляється у проникненні діяльності корпорацій в економіку інших країн, вільному переливанні капіталів, матеріальних і трудових ресурсів. Прямим впливом глобалізації став перетин національних кордонів для товарів і робочої сили, які в сучасному світі інформаційної насиченості у відносинах стали надзвичайно інтенсивними і спонукали світову спільноту до встановлення правил міждержавних торговельних відносин і поведінки країн. Унаслідок цих процесів виникла Світова організація торгівлі, регіональні союзи економічної співпраці; з'явилася наднаціональна Міжнародна організація праці, яка підняла до міжнародного рівня питання соціального захисту трудящих і всього населення; сформувалося багато організацій з урегулювання соціальних і економічних питань, міжнародної міграції; зменшився вплив і можливості держави і профспілок на захист соціальних прав людини тощо.

До наукової розробки теоретичних та прикладних проблем розвитку національного ринку праці та регулювання зайнятості населення в умовах поглиблення світового поділу праці значний внесок зробили провідні українські вчені, праці яких широко відомі за межами країни: О. Амосов, С. Бандур, Д. Богиня, В. Геєць, Т. Заяць, С. Злупко, А. Колот, Г. Купалова, Е. Лібанова, В. Мандибура, В. Петюх, В. Васильченко та інші. Незважаючи на високий рівень та значні обсяги досліджень в цій галузі, проблема формування конкурентоздатної робочої сили у швидко змінюваних умовах господарювання глобалізованого світу не втратила актуальності і потребує подальшої розробки.

Метою статті є аналіз наслідків міжнародного поділу праці для розвитку сфери зайнятості в Україні та визначення пріоритетних напрямків удосконалення державного регулювання формування конкурентоздатної робочої сили на основі концепції людського капіталу.

Як свідчать дослідження, глобалізація економіки за рисами її прояву дає змогу розглядати становлення в перспективі єдиного світового господарства, з характерними процесами міжнародного розподілу праці [1]. Враховуючи те, що цей розподіл праці визначається за багатьма ознаками і є складним, на нашу думку, доцільно розглянути його загальні риси і місце України у цьому процесі.

Загалом за територіальним поділом праці країни можна класифікувати, з одного боку, як виробників товарів і послуг, а з іншого – як виробників сировини та матеріалів, зокрема сільськогосподарської продукції. До першої групи належать індустріально розвинені країни, до другої – країни, що розвиваються. Такий поділ є досить умовним, оскільки країни кожної з груп відрізняються певними особливостями і спеціалізацією господарства.

Промислово розвинені країни експортують не лише промислові товари, але й переміщують до малорозвинених країн цілі “брудні” виробництва з відповідними інвестиціями і створенням робочих місць з дешевою робочою силою. Наприклад, США і країни Західної Європи створюють транснаціональні компанії кольорових металів, розміщуючи їх у країнах Перської затоки, де немає для цього відповідної сировини (руди), але є місцеві дешеві енергоносії (виробництво кольорових металів – це енергомістка продукція).

Незважаючи на витрати, пов’язані з імпортом відповідних руд, із подальшим транспортуванням виробленої продукції у вигляді напівфабрикатів до індустріально розвинених країн (США, Японії, країн Західної Європи), таке виробництво вважається доцільним. За межі індустріально розвинених країн виносяться нафтопереробні заводи, виробництво хімічних продуктів, мінеральних добрив і починають працювати в країнах, що розвиваються (Тринідад, Тобаго, Віргінські острови) [2, 3].

Країни, що розвиваються, дають третину сировини для експорту в інші країни. Головними споживачами цієї сировини є США, країни Західної Європи та Японія, на які припадає 71% товарообігу мінеральної сировини [4].

Найбільший імпортер сировини – Японія: вона ввозить 100% бокситів, нікелю, урану, фосфоритів; 94% нафти, природного газу, залізної руди, кам’яного вугілля. Постачальниками сировини до Японії є Австрія (25%) і країни Південної та Південно-Східної Азії (18%) тощо.

Характерною рисою сучасності є поглиблення процесів спеціалізації у міжнародному машинобудуванні – загальному, електроніці, електротехніці тощо. Спеціалізація у цій найбільш наукомісткій галузі досягла вузлового і навіть подетального виробництва уніфікованої продукції, яка є об’єктом обміну здебільшого між індустріально розвиненими державами. Комплектація продукції, яка випускається в Західній Європі, досягає 50% готовності вузлів і деталей.

Високим динамізмом розвитку міжнародного розподілу праці визначається світовий ринок споживчих товарів. Найбільшими виробниками є країни Західної Європи, де зосереджена половина світового експорту цих товарів. У галузі сільського господарства розвинені країни в останні роки все ширше практикують дотування сільськогосподарської продукції у контексті її перевиробництва. Щоб запобігти виснаженню землі, частина з них виводиться із сільськогосподарського користування і засаджується лісами, а фермери отримують за це дотації, звільняючись від марної праці. При цьому не порушуються правила СОТ щодо рівності умов виробництва сільськогосподарської продукції.

Що стосується України, то у міжнародному поділі праці вона відіграє значну роль, експортуючи більше 50% ВВП. Але, на жаль, здебільшого це продукція металургійної і хімічної промисловості, тобто продукція напівфабрикатів – енерго- і ресурсомістка, виробництво якої забруднює навколишнє середовище. Україна має

незначні можливості експортувати авіакосмічну продукцію, турбіни, машини і прилади.

Із вступом до СОТ в Україні відбулися структурні зміни в сільськогосподарському виробництві: залишаючись значним світовим виробником зерна, країна знижує виробництво такої трудомісткої продукції, як цукровий буряк, вирощування якого стає нерентабельним. Водночас збільшується виробництво олійних культур, зокрема рапсу як сировини для виробництва пального, на яке є великий попит у країнах ЄС. Проблемним для України стає і виробництво овочів та фруктів, адже сільськогосподарська галузь найменше реформована і не пристосована до умов глобалізації. За розрахунковими даними в галузі очікується вивільнення приблизно 10% працівників [5].

Глобалізація економіки поглибила спеціалізацію навіть високорозвинених країн в умовах конкурентної боротьби на світовому ринку в напрямку підвищення якості продукції, зниження її собівартості. Це обумовлено не тільки впровадженням високих технологій, але й збільшенням виробництва продукції, що перевищує потреби внутрішнього ринку: хімічної, енергетичної продукції, а також сучасних верстатів у ФРН, електронно-обчислювальних машин і засобів програмного забезпечення у США, виробництво автомобілів, суден і електроніки в Японії. Більше 50% продукції ці країни експортують, утримуючи світове лідерство. До того ж, темпи зростання обсягів сировинних галузей дещо уповільнились через упровадження новітніх технологій у напрямку зменшення матеріаломісткості і енергомісткості з урахуванням тенденцій зростання вартості енергоносіїв.

Продовжуються процеси освоєння нових технологій країнами, які стали на шлях індустріалізації, – Республікою Корея, Тайванем, Сінгапуром, де вже створено свої транснаціональні корпорації в галузі автомобілебудування, виробництва електронної апаратури, знярядь телекомунікацій.

За прогнозами ООН, світову економіку чекають деякі структурні зрушення, обумовлені подорожчанням енергоносіїв і сировини, появою нових лідерів. Як свідчать дослідження, незважаючи на те, що поряд із новими індустріальними державами виходять на світовий ринок країни Східної Європи, зокрема і Україна, експортні можливості цих країн обмежені як недостатнім рівнем розвитку окремих галузей, так і фінансовими можливостями. Ці країни мають значну фінансову заборгованість, дуже низький, порівняно з іншими країнами, ВВП на душу населення, а отже – і малі можливості для наукових розробок та створення новітніх технологій у широкому колі галузей. Згідно з даними Статистичного щорічника України, внутрішній валовий продукт на одну особу в 2007 р. становив: в Україні – 6559 дол., в Російській Федерації – 12793 дол. (2006 р.), в Данії – 35285 дол., у Франції – 30722 дол., у США – 43269 дол. [6]. Міжнародні організації прогнозують незначне зростання експортних можливостей країн, що розвиваються, і збільшення імпорту з індустріально розвинених країн. У формуванні економіки вирішальну роль відіграють і будуть відігравати транснаціональні компанії – корпорації, трести, їх спілки, капітал яких (національний за походженням і міжнародний за сферою діяльності) бере під контроль господарство країн із перехідною економікою. За даними Вашингтонського університету, до кінця ХХІ ст. 300 – 400 велетенських корпорацій сконцентрують 3/4 світового виробництва. Прогнозується концентрація виробництва, фінансового капіталу в країнах Заходу, США, Японії, де буде найбільше розвиватися і

високотехнологічне виробництво, що дасть змогу мати величезні фінансові можливості для пошукових, науково-дослідних робіт для таких потреб провідних галузей, як аерокосмічна, атомна, машинобудівна.

Країнам, які розвиваються, і країнам із перехідною економікою, зокрема Україні, необхідно пройти шлях інтеграції у світовий розподіл праці. Складність ситуації полягає в тому, що такі країни, як Україна, Російська Федерація, маючи експортноспроможні сировинну, частково металургійну і металообробну та деякою мірою сільськогосподарську галузі, використовують їх як джерело валютного поповнення бюджету. Україна, як і РФ, успадкувала від СРСР машинобудівну галузь із окремими виробництвами, конкурентоздатними на світовому ринку (виробництво парових турбін, великих електродвигунів і генераторів, аерокосмічної продукції, електроенергії). Завдання полягає у тому, щоб не втратити ці виробництва, утримати їх на належному рівні, адже для цього є відповідні умови: за даними ООН Україна зберігає значний науковий потенціал (індекс людського розвитку становить 0,92) [7]. Експортоспроможні підприємства України потребують технічного переозброєння і модернізації, залучення інвестицій. Між тим, міжнародні експерти оцінюють сучасну Україну як інвестиційно непривабливу. Це підтверджується аналізом обсягів прямих іноземних інвестицій, які вкладаються інвесторами не в ті галузі, у яких Україна має потреби (здебільшого нерухомість, фінансовий бізнес, автопослуги тощо).

Тобто, відносно високий індекс людського розвитку в Україні і низький технічний рівень конкурентоспроможних підприємств свідчить про несприятливі умови інтеграції економіки країни у світове господарство. За оцінками А. Колота і С. Григоровича, могутні транснаціональні компанії, а також національні компанії промислово розвинених країн намагаються самі і за допомогою своїх агентів в Україні, володарів компрадорського капіталу, деформувати економіку у власних інтересах, знищити конкурентів в особі високотехнологічних національних виробництв. За оцінкою науковців відбувається вимивання робочих місць із високою “освітньою місткістю”, зменшується зайнятість у більш високотехнологічних виробництвах, погіршується професійно-кваліфікаційна структура робочих місць. Тому, першочерговим завданням держави за цих умов є захист національного виробника, захист внутрішнього ринку [8].

Необхідність цих дій особливо актуальна в сучасних умовах, глобалізація ставить питання відновлення ролі держави як головної регулюючої сили і введення верховенства політики над економікою. З огляду на це, підтримка вітчизняного виробника, насамперед в експортноспроможних і високотехнологічних галузях, обмеження впливу іноземного капіталу в стратегічно важливих галузях України, стимулювання конкурентоспроможності вітчизняної економіки будуть сприяти входженню України у світову економіку, активізації її участі у міжнародному розподілі виробництва і праці. Це підтверджує необхідність посилення регулюючої ролі держави щодо застосування принципів розвитку національно орієнтованої економіки. Важливе значення має, поряд із захистом національного товаровиробника і ринку праці, модернізація системи формування конкурентоздатної робочої сили.

Глобалізація, яка призводить до організації єдиного світового господарства, спеціалізації національних економік, до якої вже інтегрується Україна, зумовлює необхідність “наздоганяти” розвинені країни за рівнем технологій, організації енерго- і

ресурсозберігаючих виробництв, захисту виробника у стратегічно важливих для країни галузях. Важливим завданням за цих умов для України є збереження існуючих і створення нових робочих місць із високим рівнем технології і відтворенням конкурентоздатної робочої сили, тобто створення нового типу людського капіталу. Передумовою цього є формування економіки інноваційного розвитку, економіки знань, основою якої є високопродуктивні конкурентоспроможні робочі місця, на яких працюють висококваліфіковані інноваційно орієнтовані працівники. Тільки людина, озброєна максимумом сучасних знань і навиків, на відповідно оснащеному технічному рівні робочому місці (що за своєю сутністю і є людським капіталом) спроможна виробляти конкурентоспроможну продукцію.

У сучасній науковій літературі широко застосовуються такі поняття, як “людський капітал”, “економіка знань”. Для української економіки, зокрема ринку праці, як і для світової економіки, глобалізація економічних процесів і тенденції спеціалізації світових регіонів та країн в умовах конкуренції і високих інформаційних технологій змінюють навіть спосіб життя і мислення людей, підходи щодо переосмислення самого змісту поняття “робоча сила” та її використання. Якщо протягом багатьох років акцент ставився на проблемах ефективності використання наявної робочої сили, то в сучасних умовах постає завдання відтворення якісно нової робочої сили, яка б мала високий рівень загальноосвітніх і спеціальних знань, володіла сучасними інформаційними технологіями та сприяла створенню додаткового капіталу, підвищенню рівня і якості життя. Тобто працівник, аналогічно ресурсному, фінансовому, інвестиційному й іншим видам капіталів, перетворюється в носія людського капіталу.

Поняття “людський капітал” у сучасній науковій літературі трактується з різними відмінностями як за ознаками, так і відносно умов формування цього капіталу, його використання і впливу на різні економічні показники, зокрема і на показники ринку праці. Людський капітал розглядається як сукупність особливих якостей працівника, які впливають на продуктивність його праці. Г. Боуен вважає, що людський капітал “складається з набутих знань, навичок, мотивацій енергії, якими наділені людські істоти і які можуть використовуватись протягом певного часу з метою виробництва товарів і послуг” [9]. Оцінюючи людський капітал, Л. Шаульська вважає, що він включає усі ті поняття, які дають “шкільна програма, навчання на робочому місці, зміцнення здоров’я і зростаючий запас економічної інформації” [10]. Г. Беккер зауважує, що людський капітал формується за рахунок інвестицій в людину, серед яких можна назвати навчання, підготовку на виробництві, витрати на охорону здоров’я, міграцію й пошуки інформації про ціни та доходи [11]. Своє трактування людського капіталу як сукупності “знань, здібностей і кваліфікації, як здатність кваліфікованої робочої сили створювати прибуток у вигляді частини заробітної плати та прибутку підприємств” подають українські вчені В. Куценко та Р. Євтушенко [12].

У поняття “людський капітал” російський вчений Р. Капелюшніков вкладає наступне: “зона знань, здібностей і мотивацій, що є у кожного”, які “складають капітал”, оскільки формування їх потребує відволікання коштів за рахунок поточного споживання, але при цьому вони стають джерелом підвищення продуктивності і заробітків у майбутньому [13]. Досить вичерпне визначення дає С. Дятлов: “людський капітал – це сформований у результаті інвестицій і накопичення людиною певний запас здоров’я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, який цілеспрямовано використовується у тій,

або іншій сфері суспільного виробництва, впливає на зростання доходів (заробітків) даної людини” [14]. Українські вчені О. Грішнова і Л. Тертична дають наступне визначення людського капіталу – “це економічна категорія, яка характеризує сукупність сформованих і розвинутих внаслідок інвестицій продуктивних здібностей, особливих рис і мотивацій індивідумів, що перебувають у їхній власності, використовуються в економічній діяльності, сприяють зростанню продуктивності праці і завдяки цьому впливають на зростання доходів свого власника, прибутку підприємства та національного доходу” [15].

Тобто, можна стверджувати, що усі ці якості, крім природних здібностей, властивих певному індивідуму, людина накопичує з самого дитинства і на протязі всього активного періоду свого життя, шляхом відволікання частини своїх доходів і доходів своєї родини на набуття цих знань і навиків.

Щодо значення здібностей людини, то в літературі наводяться дані, що генетичний потенціал майже на 45% впливає на успішність діяльності людини в суспільстві. Звичайно, кількісні співвідношення є дискусійними, бо таких досліджень ще обмаль, але їх напрямок на шляху осмислення ролі і умов формування людського капіталу, безумовно, є дуже актуальним, оскільки охоплює важливу частину процесу відтворення сучасної робочої сили, пов’язану з великими витратами часу і коштів.

Актуальність значення категорії людського капіталу невід’ємно пов’язане з процесами глобалізації економіки, прискоренням темпів зростання інформаційних технологій, поглибленням міжнародного розподілу праці, які потребують взаємного узгодження і правового та організаційного регулювання як на національному, так і на наднаціональному рівнях. Тобто, процеси відтворення робочої сили, формування конкурентоздатної робочої сили в умовах глобалізації економіки і міжнародного розподілу праці, коли постає необхідність вкладання великих інвестицій в людину для набуття нею суспільно необхідного обсягу знань, здоров’я, навиків, відповідних сучасному розвитку науки і техніки, технологій, певного фізичного накопичення маси таких індивідумів, набувають особливого значення.

Висновки

Отже, дослідження проблем міжнародного розподілу праці та формування конкурентоздатної робочої сили (людського капіталу, економіки знань) дають підстави для таких узагальнень і пропозицій:

– сучасні процеси розвитку світової економіки, міжнародного розподілу праці поставили в тяжке становище країни, що розвиваються, які інтегруються у світову економіку з дуже обмеженими стартовими можливостями. Навіть така країна, як Україна, що пережила локальну економічну кризу в 1991 – 1999 рр. у контексті переходу на ринкові відносини, діставши у спадок високотехнологічні галузі (аерокосмічну, машинобудівну), вимушена вступати на світовий ринок з сировинно-напівфабрикатними товарами як основними експортними товарами;

– особливістю вступу України у світову економіку, що відображається на її ринку праці, конкурентоздатності товарів і робочої сили, є наявність 3 – 4 сегментів економіки, які можуть скласти, за певних умов, конкуренцію на середньо- і довготермінову перспективу: металургія і металообробка, хімічна промисловість, машинобудування та сільське господарство. Саме ці сегменти економіки складають основу спеціалізації України як суб’єкта міжнародного розподілу праці, міжнародних економічних відносин. На цих сегментах повинна концентруватись увага при

удосконаленні механізмів державного регулювання формування і відтворення конкурентоздатної робочої сили;

– із вступом України до СОТ відбулися структурні зміни у сільськогосподарському виробництві: країна залишається одним із світових лідерів з виробництва зерна, скорочує виробництво цукрових буряків, збільшує виробництво олійникових культур, зокрема рапса. Сільськогосподарська галузь найменше пристосована до умов глобалізації і потребує подальшого реформування відповідно до її вимог;

– інтеграція України у світову економіку зумовлює необхідність “наздоганяти” розвинені країни щодо рівня технологій, організації ресурсозберігаючих виробництв, міжнародного розподілу праці, збереження існуючих і створення нових високотехнологічних робочих місць, формування інноваційно орієнтованої конкурентоздатної робочої сили нового типу – людського капіталу.

Література

1. Колот А. М. Формування та розвиток системи соціально-трудова відносин: інституціональні аспекти / А. М. Колот // Україна: аспекти праці [Текст]. — 2008. — № 3. — С. 7.
2. Макуха С. Н. Міжнародні господарські зв'язки із перехідною економікою в умовах глобалізації [Текст] / С. Н. Макуха. — Х. : Право, 2005. — С. 260.
3. Міжнародний розподіл праці, основні потоки капіталу та робочої сили [Текст]. — К. : Фінансист, 2008. — С. 1—10.
4. Статистика ринку праці: міжнародні стандарти та національний досвід [Текст]. — К. : ТОВ “Август-Трейд”, 2009. — С. 265—267.
5. Аналітичні записки щодо галузевих економічних наслідків приєднання України до СОТ [Текст] / Кабінет Міністрів України. — К. : [б. в.], 2006. — С. 231.
6. Статистичний щорічник України за 2007 рік [Текст]. — К. : Консультант, 2008. — С. 558, 559.
7. Близнюк В. Людський капітал України як фактор економічного зростання / В. Близнюк, Т. Власенко // Економічне прогнозування [Текст]. — 2007. — № 7. — С. 2.
8. Колот А. Соціально-трудова аспекти забезпечення стійкого розвитку національної економіки / А. Колот, С. Григорович // Україна: аспекти праці [Текст]. — 2006. — № 4. — С. 15.
9. Bowen H. P. Investment in Zearning [Text] / H. P. Bowen. — San Francisco : [s. n.], 1978. — P. 274.
10. Шаульська Л. В. Стратегія розвитку трудового потенціалу України [Текст] : [монографія] / Л. В. Шаульська. — Донецьк : Ін-т економіки пром-сті, 2005. — С. 64, 65.
11. Becker G. S. Human Capital / G. S. Becker // Theoretical and Emperial Analyser [Text]. — 1964. — № 1. — P. 1—15.
12. Куценко В. І. Людський капітал як фактор соціального захисту населення: проблеми зміцнення / В. І. Куценко, Р. І. Свтушенко // Зайнятість та ринок праці [Текст] : міжвід. наук. зб. — 1999. — № 10. — С. 136—145.
13. Капелюшников Р. Концепция человеческого капитала: критика современной буржуазной политэкономии [Текст] / Р. Капелюшников. — М. : [б. и.], 1977. — С. 38.
14. Дятлов С. А. Основы теории человеческого капитала [Текст] / С. А. Дятлов. — СПб. : СПб. УЭФ, 1999. — С. 83.

15. Грішнова О. Економічна природа: значення категорії людський капітал / О. Грішнова, Л. Тертична // Україна: аспекти праці [Текст]. — 2003. — № 7. — С. 34.

V. Minenko

**STATE ADJUSTING OF FORMING OF COMPETITIVE LABOR FORCE
IN THE CONDITIONS OF DEEPENING OF INTERNATIONAL DIVISION
OF LABOR**

In the article the consequences of international division of labor are analyzed for development of employment sphere in Ukraine. Priority directions of improvement of the state adjusting as to forming of competitive labor force are defined on the basis of conception of human capital.

Key words: state adjusting, labor-market, labor force, human capital.